

II. Ulászló Estei Hippolit egri püspökhöz, korábbi tapolcai apáthoz írt levele a tapolcai apátság eladományozásáról, 1515*

GYULAI ÉVA

A letter of King Vladislas II of Hungary to Cardinal Bishop Ippolito d'Este of Eger (Agría) about the donation of Tapolca Benedictine Abbey, 1515

In 1513, Pope Leo X appointed Cardinal Ippolito (I) d'Este (1479–1520), Bishop of Eger (Agría), for Benedictine Abbot of Tapolca in Hungary, in order to support the young high priest mostly living in Ferrara, with the remuneration of the Closter, considering that the Tapolca Benedictine monastery owned 4 serf villages. However, Cardinal Bishop Ippolito was not able to enjoy the respectable income of his abbey for long, because according to the laws of the Hungarian Kingdom of that time, high priests could only be appointed for a single ecclesiastical benefit. In 1515 King King Vladislas II of Hungary (1456–1516) excuses himself in a letter to Ippolito d'Este, because under the pressure of the Hungarian nobles, he was forced to take the benefice of the abbey from the Cardinal Bishop and donate it to a parish priest of (Hejő)Csaba named Petrus. In his letter, the king promises the bishop cardinal to compensate him for the lost revenues. The letter has not survived in its original form, but several later copies are known to be kept in various collections.

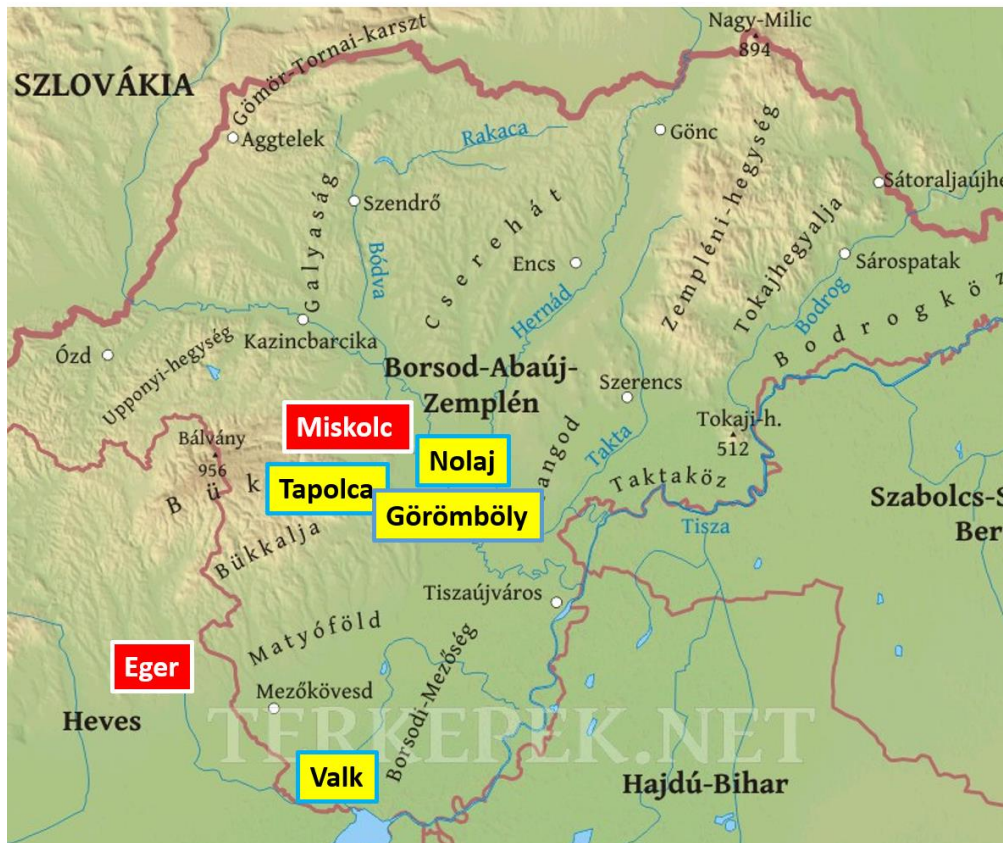
Thus, instead of Ippolito d'Este, the parish priest of the village of Csaba, adjacent to the monastery in Tapolca, received the title of abbot and the command over the abbey's estates. In 1518, Hippolit briefly regained his former abbey, but had to resign again.

*

Az Árpád-korban a Miskolc-nemzetség (Bors–Miskolc-nemzetség) által alapított Borsod megyei tapolcai bencés apátság kegyurasága a 14. század második felétől átszállt a királyra, I. Nagy Lajos ugyanis egy évvel azután, hogy 1364-ben megszerezte a diósgyőri uradalmat, 1365-ben birtokcserével megszerezte a Szécsi család – Miskolc-nembeli Panyit bán leányági örökösei – Borsod megyei éleskői uradalmát is, Miskolc faluval együtt, majd Éleskő egykori Borsod megyei jószágait a diósgyőri vár köré szerveződő váruradalom részévé tette. Az egykori nemzetségi birtokokkal együtt a Miskolccal határos tapolcai Szent Péter-monostor kegyurasága, amelyet a birtokcsere időpontjában Szécsi Miklós horvát bán és fivére, Domokos erdélyi püspök gyakorolt, szintén a királyra szállt. A tapolcai apátság javadalmához ekkor Tapolca falu, az ott épült kolostorral, a közeli Görömböly és Nolaj mint jobbágyfalvak, illetve a távolabbi, Tisza-menti Valk falu tartozott.¹

*A kutatás és a tanulmány a „Faluk a városban – Miskolc városrészeinek társadalomtörténete, kulturális változásai a 19–20. században” c. K 135501 sz. OTKA-kutatás keretében valósult meg.

¹ Az apátság középkori birtokairól és apátjairól bővebben lásd: GYULAI 2022.

A tapolcai bencés apátság jobbágyfalvai a középkor végén

A tapolcai apátság kegyura a diósgyőri várbirtok ura, a király lett és maradt a középkorban, így az apátok kinevezése a 15. század legvégén a királyi udvar politikáját szolgálta, azaz a kegyúr már nem is a bencések közül választott apátot, sőt világiak is az apátság élére kerülhettek. Ezzel a bencés apátok helyett ún. komendátorok, ideiglenes javadalmaskövetkezők az apátság élén. 1499-ben egy domonkos szerzetes kapta meg a tapolcai javadalmat, elsősorban nem szerzetesként, hanem a Magyar Királyságban „rekedt” Beatrix özvegy királyné, illetve unokaöccse, Estei Hippolit (1479–1520) – 1486–1497 között esztergomi érsek, 1487-től haláláig egri püspök² – udvarának itáliai származású tagjaként. Bonaventura de la Torre ferrarai domonkos ugyanis a királyné udvari káplánja volt,³ aki már 1493-ban szerepel Estei Hippolit esztergomi érseki udvarának fizetett szolgálattevőjeként (*miser Bonaventura de la Torre de ordine di santto Domenico*), 1494-ben már udvari káplán, és 1498-ban is káplánként kapja a javadalmát.⁴

Tapolcai apáti kinevezését Bonaventura minden bizonnyal Estei Hippolit 1497. évi egri püspöki kinevezését követően nyerte el, hiszen a tapolcai apátság az egri püspök joghatósága alá tartozott. 1499. július 2-án Lodovico Floreno, az egri püspökség gubernátora már tapolcai apátként említi „Frate Bonaventurát” a Ferrarában tartózkodó Hippolit egri püspöknek Egerből írt jelentésében, sőt arról tájékoztatja a püspököt, hogy Bonaventura pályázik az egri segédpüspökségre.⁵ Bonaventura domonkos szerzetes természetesen nem kapta meg az egri kinevezést, nem szentelték segédpüspökké.

² Életrajzra legújabbán vö.: KRISTÓF 2015. 176–179.

³ *[f]ratte bonaventura Abbate de tapolza nostro Capellano*. Beatrix király levele Estei Ferdinándhoz, Esztergom, 1499. júl. 14. ASMo, CPE 1623, b.2/1,5 (Forrás: <http://vestigia.hu>)

⁴ *Estei Hippolit esztergomi érsek számadáskönyveinek másolatai*. MTA Kt. másolatgyűjtemény Ms.4998.3.; 4998.7. (Forrás: <http://vestigia.hu>)

⁵ Lodovico Floreno jelentése, Eger, 1499. júl. 2. ASMo, Ambasciatori b.3/21,3. (Forrás: <http://vestigia.hu>). A levél értelmezésében és a kutatásban KRISTÓF ILONA segített, akinek e helyt is köszönetet mondok.

Már Bonaventura, Estei Hippolit esztergomi érseki udvarának káplánja tapolcai apátsági javadalma is Estei Hippolit II. Ulászló magyar király uralkodása (1490–1516) alatti politikai befolyását jelzi, az viszont, hogy csak rövid ideig viselte az apáti méltóságot, annak jele, hogy a tapolcai javadalomnak különleges értéke volt, Bonaventurát ugyanis ura, Estei Hippolit váltja az apátság élén. Bonaventura tapolcai apát másfél évtizedig élvezte a tapolcai javadalmat, 1503-ban egy oklevél említi mint tapolcai apátot, akinek provizora, Suba Kelemen képviselte urát mint Csaba falu egyik határos birtokosát (*Clemente Swba religiosi fratris Bonaventure Abbatis de Thapolcza pro eodem fratre Bonaventura Abbate*) a csabai Japricza Horváth család csabai nemesi házába való beiktatásánál.⁶ II. Ulászló király, úgyis, mint kegyúr, 1503-ban utasítja a domonkos rend szerzetesét, Bonaventura tapolcai apátot, hogy az egyházi rend és fegyelem ügyében teljesen vesse alá magát a (pannonhalmi) Szent Márton Benedek-rendi apátság apátjának. Máté pannonhalmi apátnak ugyanis a király elrendelte, hogy a magyarországi bencés rendet reformálja meg, és vezesse vissza eredeti fegyelméhez és rendjéhez, és ha kell, a renitens szerzeteseket távolítsa el. Máté felhatalmazást kapott az uralkodótól arra is, hogy szükség esetén Tapolcára *custos* vagy perjelt nevezzen ki, és a botránnyosan viselkedő szerzetesek helyett újakat küldjön.⁷

Kérdés, hogy szükség volt-e ezekre az intézkedésekre, tény, hogy Bonaventura nem töltötte ki élethosszigan az apáti megbízatást, és – feltehetően „politikai nyomásra” – lemondott a javadalomról. 1513. augusztus 13-ikán ugyanis X. Leó pápa, királyi bejegyzéssel, Estei Hippolitot nevezte ki a tapolcai apátság élére, és ezzel megkezdődik a kolostor ún. „kommendátori korszaka”, melynek során a bencés rend kötelékébe tartozó szerzetesek helyett – egyfajta adminisztrátorként vagy kormányzóként – világi papokat helyeznek az apátság javadalmába.

A pápa királyi engedéllyel adományozta a tapolcai javadalmat a Ferrarában élő püspöknek mint világi kormányzónak (*gubernator*), és oklevelében hangsúlyozza, hogy a világegyház fejeként a tapolcai apátság kegyuraságát csak ideiglenesen engedte át az uralkodónak. Az élethosszig tartó kinevezésből az is kiderül, a javadalom adományozásánál nem kis szerepet játszott, hogy az apátság évi jövedelmét 300 dukátra becsülte Hippolit püspök (*ut asseris*), ebből kiderül, hogy maga Estei Hippolit kérte a javadalmat. X. Leó azért tartja méltányosnak adományát, mert Hippolitnak, a római *Santa Lucia in Silice* címtemplom bíborosának méltóságához illő szinten kell reprezentálnia (természetesen Rómában vagy Ferrarában!).⁸ Feltűnő, hogy X. Leó Rómában úgy tudta, hogy Tapolca patrocíniuma Szent Péter és Pál, míg a Szécsi család és I. Nagy Lajos király birtokcseréjére vonatkozó 1365. évi oklevélben csak – a bencéseknél különös kultuszt képviselt – Szent Pétert említik titulusként.⁹

A pápai adománylevél dátuma – 1513. augusztus 13. – nem hagy kétséget afelől, hogy Estei Hippolit az 1513. február elejétől március elejéig tartó magyarországi tartózkodásának¹⁰ tapasztalatai alapján kérte X. Leótól a tapolcai apátságba való kinevezését. A pápai oklevelet alig három héttel Hippolitnak Rómába való megérkezése (1513. július 21.) után állították ki. A tapolcai apátságot, akárcsak Este Hippolit másik javadalmát, az egri püspökséget Bonzagnus Baptista János (Giovanni Baptista Bonzagni †1537) egri őrkanonok, az Itáliában élő Estei Hippolitot vikáriusként helyettesítő püspökségi kormányzó irányította.

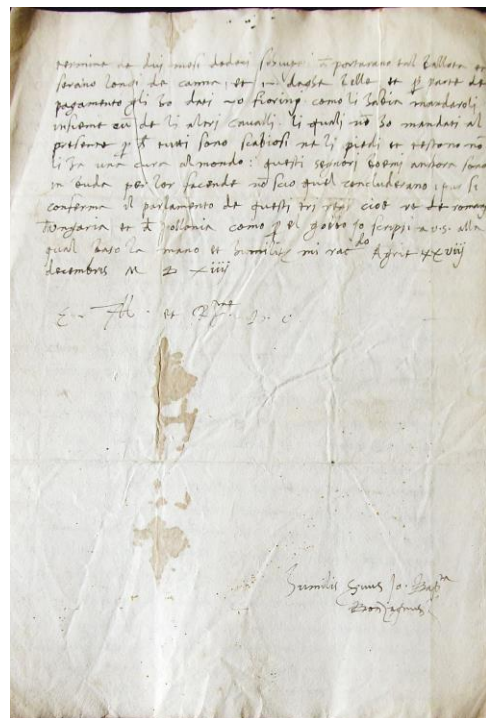
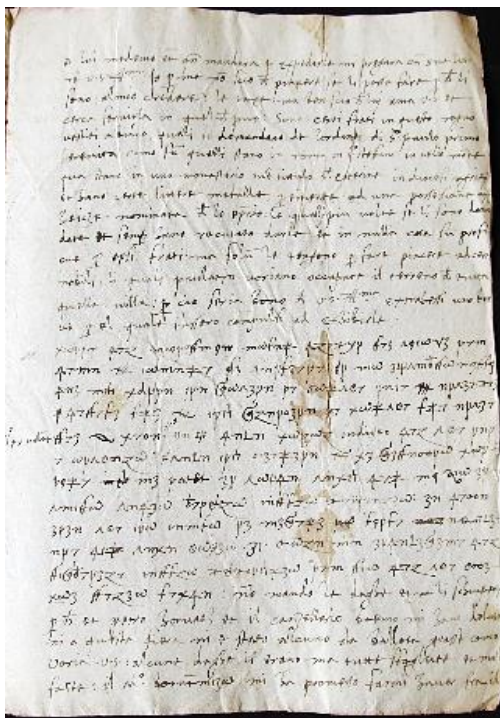
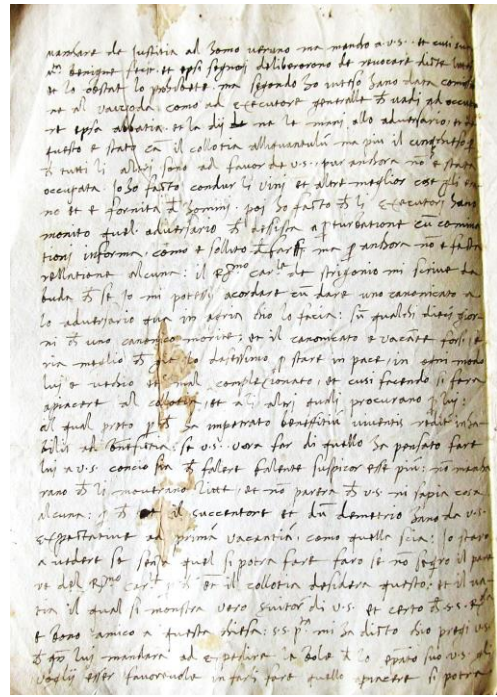
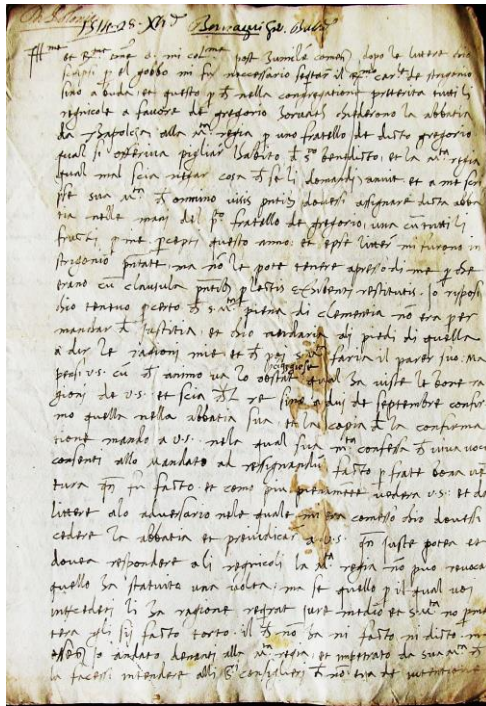
⁶ II. Ulászló, Buda, 1703. júl. 4-én kelt iktatási parancsa az egri káptalan 1504. évi átírásában. MNL OL DL 84026

⁷ FRAKNÓI 1899. LV. sz. (71–72.)

⁸ *Leo etc. Dilecto filio Hippolyto sancte Lucie in Silice diacono cardinali... Cum itaque monasterium sanctorum Petri et Pauli de Tapolcha, ordinis sancti Benedicti, Agriensis diocesis, quod ex privilegio apostolico regi Hungarie pro tempore existenti concessio, cui non est hactenus in aliquo derogatum, de iure patronatus eiusdem regis existit, ex eo, quod dilectus filius Bonaventura, nuper ipsius monasterii abbas regimini et administracioni illius, cui tunc preerat... in manibus nostris sponte et libere cessit, nosque cessionem ipsam duximus admittendam... nos tam eidem monasterio... de gubernatore utili et idoneo, per quem circumspecte regi et salubriter dirigi valeat, quam tibi, ut expensarum onera, que te iuxta cardinalatus sublimitatem, de necessitate subire oportet. facilius perferre valeas, de alicuius subventionis auxilio providere volentes monasterium predictum, de quo consistorialiter disponi non consuevit, et cuius ac illi forsann annexorum fructus... trecentorum ducatorum auri de camera... tibi per te quo ad vixeris, etiam una cum... beneficiis ecclesiasticis... disponere et ordinare... auctoritate apostolica commendamus.* X. pápa Estei Hippolit bíborosnak a tapolcai apátságról szóló kinevezési oklevele, Róma, 1513. aug. 13. FRAKNÓI 1899. LXVI sz. (86–87.)

⁹ SZENDREI 1890. 33. sz. (53–58.)

¹⁰ KRISTÓF 2015. 178–179.

1/a-b-c-d. kép: Bonzagni levele Ferrarába Estei Hippolithoz, Eger, 1514. dec. 28.
ASMo Ambasciatori b.4/12.12 (Forrás: <http://vestigia.hu>)

A korábbi apát, *Frate Bonivento*, aki önként mondott le Hippolit püspök javára az apátság javadalmáról és az apáti címről, nem hagyta el Magyarországot, Esztergomban élt domonkos társai körében, és 1515-ben készült testamentumában 200 dukátot hagyott az esztergomi Szent Márton domonkos kolostorra a lelki üdvéért mondandó misékre. Erről II. Ulászló király levélben értesítette a Ferrarában élő Hippolit püspököt és tapolcai kormányzót, rábízva Bonaventura pénzét is.¹¹

Estei Hippolit egri püspök azonban nem sokáig élvezhette a Rómában is tekintélyesnek ítélt tapolcai javadalmat, a magyar nemesi elit ugyanis nem nézte jó szemmel – az egyébként egyházmegegyéjétől is távol élő – egri püspök „álláshalmozását”, ezért már 1514-ben kérte az uralkodót, hogy adományozza másnak az apátságot. A Dózsa-féle parasztháborút követően 1514. október 18-ra összehívott (abban az évben a második¹²) országgyűlésen (Japricza) Horváth Gergely csabai (= Hejőcsaba, ma Miskolc része) birtokos azt kérte a királytól, hogy a tapolcai bencés apátság élére fivérét nevezzék ki Estei Hippolit helyett. Követelését a jelen lévő nemesség egyhangúlag támogatta. Erről Giovanni Battista Bonzagni 1514. december 28-án tájékoztató levelében a Ferrarában tartózkodó Hippolit püspököt, és azt is megírja, hogy Horváth Gergely testvére még arra is hajlandó az apátság elnyerése érdekében, hogy belép a bencés rendbe.¹³ A levél szerint még az is felmerült, hogy a korábbi apátnak, Bonaventurának utalják vissza a javadalmat.

Hejőcsaba legtekintélyesebb birtokos nemese, a horvát eredetű csabai Japricza Horváth Gergely,¹⁴ miskolci-csabai Kovács István (†1503), Hunyadi Mátyás király rotamestere¹⁵ veje, apósa révén lett birtokos (Hejő)Csabán és máshol is, vele együtt fivére, csabai Horváth Elek (*Alexius*) is Csabára került, 1503-ban együtt iktatják be a fivéreket – Bonaventura tapolcai apát mint szomszéd birtokos udvarbírája, Suba Kelemen jelenlétében – néhai csabai Kovács István hejőcsabai kúriájába.¹⁶ Kérdés, hogy a tekintélyes birtokokkal és presztízzsel, sőt politikai befolyással rendelkező csabai (miskolci) Horváthoknak miért nem sikerült a Hejőcsabával határos monostor javadalmának, s ezzel birtokainak megszerzése.

Míg 1514 késő őszén a magyar nemesek még csabai Japricza Horváth Gergely fivérét követelték a tapolcai apátság javadalmazásának, pár hónap alatt megváltozhattak a körülmények, s velük a király döntése is, hiszen II. Ulászló 1515 első felében nem őt, hanem a tapolcai apátság Tapolca falujával szomszédos (Hejő)Csaba plébánosát, Pétert bízta meg az apátság irányításával, s ezzel valóban elmozdította az apátság éléről Estei Hippolitot. Az egri püspökség jószágkormányzója (Giovanni Battista Bonzagni) 1515 tavaszán(?) már azt írja urának Ferrarába, hogy bizonyos magyar bárók legnagyobb meglepedésére az uralkodó egy Péter nevűnek adományozta a tapolcai apátságot, akiről majd később beszélek.¹⁷ Az újonnan javadalmazott tapolcai adminisztrátor, Péter csabai plébános adománylevele nem maradt fenn, ismerjük viszont, több forrásból is, azt a levelet, amelyben II. Ulászló kényszerű döntése miatt mentegeti magát Estei Hippolitnál.

¹¹ *Abbas quidam Bonaventura nuncupatus qui abbasiam de Thapolcza obtinebat cum jam finem vite sibi adesse sentiret conventui ecclesie dicte Martini in Strigoniensi civitate constituto legavit postremo testamento ducatos ducentos perpetue misse in ipsius memoria celebrande causa, idque ita esse testamenti tenor manifestum facit. Eam vero pecunie summam cum adhuc incolumis prospera validudine fungeretur concredidit Reverendissime Dominationi Vestrae Gubernatori, id quod ex [***] eiusdem gubernatoris constat et ipse quoque gubernator ingerere profiteretur.* II. Ulászló levele Estei Hippolit bíborshoz, Buda, 1515. nov. 8. ASMo, CPE 1622/b. 1/4. 1.12. (Forrás: <http://vestigia.hu>)

¹² C. TÓTH 2015.

¹³ *[n]ella congregazione preterita tutti li regnicole a fauore de Gregorio Horvath chiederono la abbatia da Thapolcza alla Mta regia pro uno fratello de dicto Gregorio qual si offerina pigliar' lhabito d' s¹⁰ Benedicto [...] doversi assignare dicta abbatia nella mani del pto fratello de Gregori una cum tutti li fructi per me percepti questo anno.* Giovanni Battista Bonzagni levele Ferrarába Estei Hippolithoz, Eger, 1514. dec. 28. ASMo Ambasciatori b.4/12.12 (Forrás: <http://vestigia.hu>). Vö.: ÓVÁRY 1890. 1070. sz. (247.)

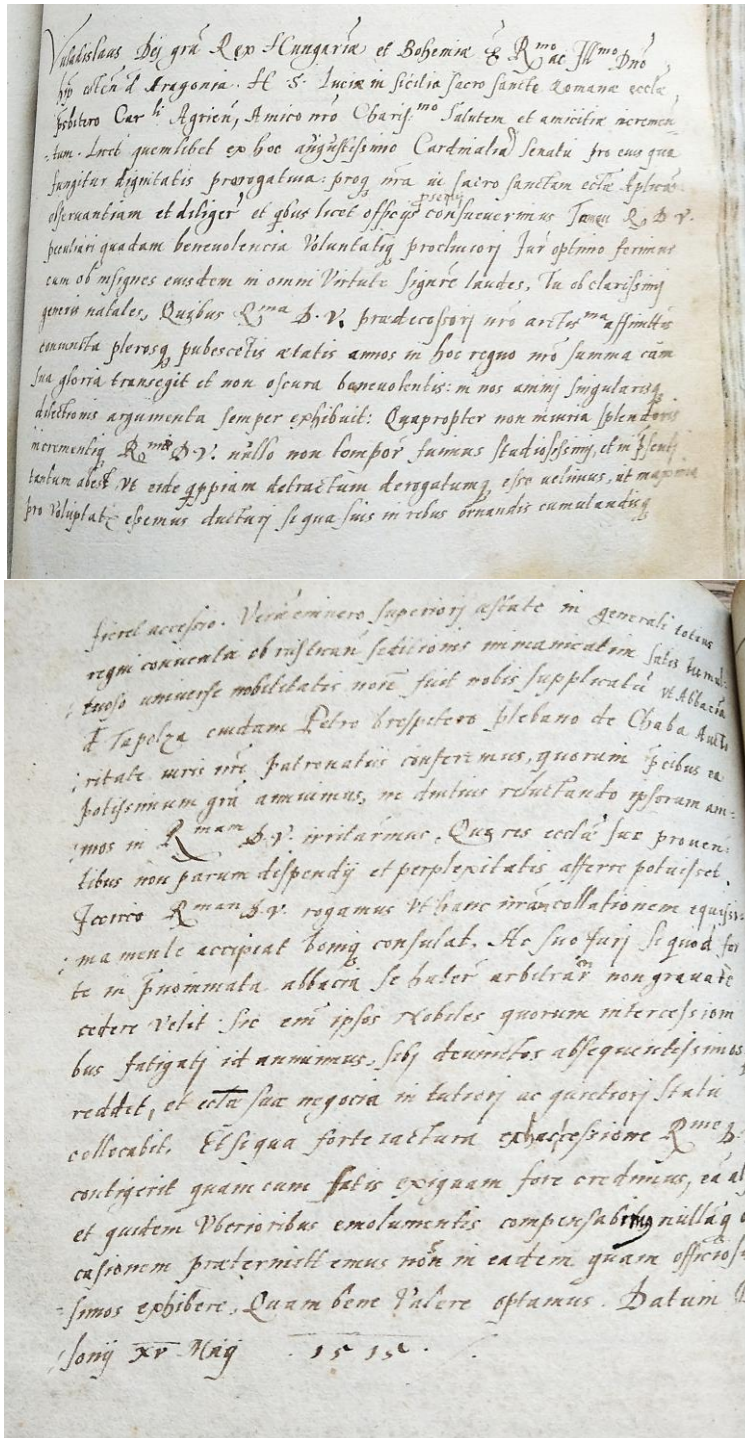
¹⁴ A horvát eredetű Japricza Horváth családról vö.: MAREK 2013. 336–337.

¹⁵ Róla bővebben: GYULAI 2018.

¹⁶ II. Ulászló, Buda, 1703. júl. 4-én kelt iktatási parancsa az egri káptalan 1504. évi átírásában. MNL OL DL 84026. A Kovács és Horváth család középkori kúriája helyén épült az örökös Bárczay család ma is álló kis kastélya Hejőcsabán, ma: Miskolc, Sütő János u. 40.

¹⁷ *Il Gubernator [...] dice il re acompacientia de certi baroni ha dato la abbatia de tapolza a qual in petro de quo alias (1515).* A Ferrarába küldött követjelentések korabeli regesztái, 1515. év. ASMo Ambasciatori b.4/12.19 (Forrás: <http://vestigia.hu>)

A levél 17. századi másolata az ún. Istvánffy-stylionariumban maradt fenn,¹⁸ ráadásul kétszer, az egyik – talán korábbi – bejegyzés (ff. 102v–103r) áthúzva. A két szöveg között több eltérés is van, az áthúzott másolat tűnik autentikusnak.¹⁹

2/a-b. kép: II. Ulászló levele Estei Hippolit egri püspökhöz, Pozsony, 1515. máj. 15. (17. századi másolat)
EFKT Kézirattár Y. IV. 55 f. 108r-v

¹⁸ FKE Kézirattár Y. IV. 55. A kancelláriai formuláskönyvről bővebben: FAZEKAS 2018

¹⁹ II. Ulászló levele Estei Hippolit bíboros, egri püspökhöz írt levelének másolatai: FKE Kézirattár ff. 102v–103r-v és f. 108r-v

**II. Ulászló levele Aragóniai és Estei Hippolit egri püspökhöz, korábbi tapolcai apáthoz
Pozsony, 1515. május 15.
FKE Kézirattár Y. IV. 55 ff. 102v–103r–v**

Copia L(itte)rarum Serenissimi Regis Hungariae Ladi8slai etc. super collationem Abb(atiae) de Tapoczka A(nn)o 1515 Ad Hipol(itum) Esten(sem) etc.

Vladislaus Dei gr(ati)a Rex Hungariae et Boem(iae) R(everendissi)mo ac Ill(ustrissi)mo D(omi)no Hippolito Estensi de Aragonia H. S(anctae) Luciae in Silice Sacro Sanctae Ecc(lesi)ae Romanae presbytero cardinali Agriensi, Amico no(st)ro chariss(imo). Salutem et amicitiae incrementum. Licet quemlibet ex hoc augusti(ssi)mo Cardinalium Senatu p(ro) ejus qua fungitur dignit(a)tis praerogatiua, proque n(ost)ra in SacroSanctam Sedem ap(osto)licam obseruantia et diligere et quibuslibet officiis prosequi consueuerimus. T(ame)n in R(everendissimam) D(ominationem) V(estram) peculiari quadam beneuolentia, uoluntateque procliuiori Jur(e) optimo ferimur, t(u)m ob insignes ejusdem in omni Virtutis genere laudes, Tum ob Claris(si)mi generis natales, quibus R(everendissi)ma D(ominatio) V(estra) p(rae)decessori n(ost)ro arctis(si)ma affinitate conjuncta, plerosque pubescentis aetatis an(n)os in hoc regno n(ost)ro sum(m)a cum sua gloria transegit et no(n) obscura beniuolentissimi in nos animi, singularisque dilectionis argumenta semper exhibuit. Quap(ropter) non injuria splendoris incrementique R(everendissi)mae D(ominationae) V(estrae) nullo no(n) tempore fuimus studiosissimi, et in pr(aese)nti tantum abest, ut eidem quippiam detractum, derogatumque esse uelimus, ut maxima pro uoluptatis essemus ducturi, si qua suis in rebus ornandis, cumulandisque fieret accessio. Verum enimuero superiori aestate in generali totius Regni conventu ob rusticanae seditionis im(m)anitatem satis tumultuoso, uniuerse nobilitatis nomine fuit nobis supplicatum, ut Abbatiam de Tapolza cuidam Petro p(re)sbytero plebano de Chaba, Auctorit(a)te iuris n(ost)ri Patronatus conferremus, quorum precibus ea potissimum gr(ati)a annuimus, ne diutius reluctando ipsorum animos, in R(everendissi)ma(m) D(ominationem) V(estram) irritaremus. Quae res eccl(esi)ae suae p(ro)ue(n)tibus non parum dispendii et perplexitatis afferr(e) potuisset. Iccirco R(everendissim)a(m) D(ominationem) V(estram) rogamus, ut hanc n(ost)ram collationem equissima mente accipiat, bonique consulat. Ac suo iuri si quod foret in p(rae)nominata abbatia se habere arbitratur, non grauare cedere uellit. Sic enim ipsos nobiles quorum intercessionibus fatigati id an(n)uimus, sibi deuinctos, obsequentissimosque reddet, et eccl(esi)ae suae negotia in Tutiori ac quietiori statu collocabit: Et si qua forte Jactura ex hac acession(e) R(everendissima)e D(ominationi) V(estrae) contigerit, quam t(ame)n satis exiguam fore credimus, ea(m) aliis et quidem uberioribus emolumentis compensabit, nullamque occasionem pretermitemus, nos in eadem quam opfficiosimos exhibere. Quam bene ualore optamus. Datum Posonii XV Maii 1515.

Copia Brevis Serenissimi Regis
Hungariae Ladislai 2^{ae}.
Super collatione Abb.
de Taberka Arsis.
No. Hippol. Esten 2^a.

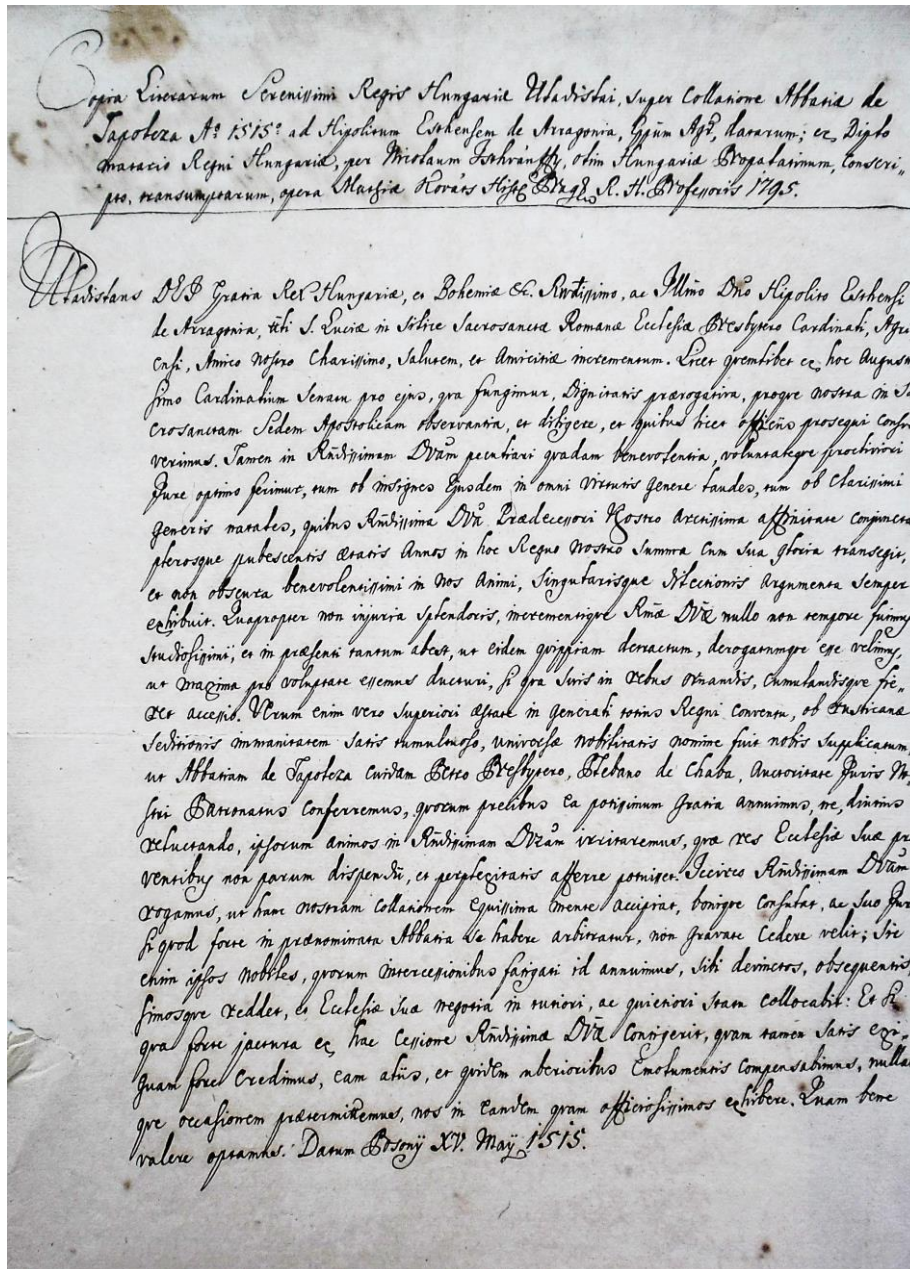
Vladislaus Rex gratia Rex Hungar et Boem. Roma ac Officiis
Dni Hippoliti Estensi de Aragonia. et S. Iulie in silice
Sacro sancta Romana Presbytero Cardinali Agriensi
amico meo charis. Saluten et amicitia in clementia
Licet quolibet ex hoc augustissimo Cardinali Senatu
per eius qua fingitur dignitatis prerogativa. pp. 1515.

progr. ma in sacrosanctam Sedem aplicam observantia
et diligere et quibzlibet officijs prosequi consueverimus.
In in Rom. d. v. particulari quadam benevolentia, uoluntate, prochi.
uioy Jur optime firmum, tu ob insignes eiusdem in omni virtutis prochi.
Laudis. Tum ob Clavis. me generis natalis, quibus Roma h. v. p. h. c. s. o. n.
nesho auctis. ma affinitate cominoda, pletoy p. h. e. s. e. n. t. i. s. otatis a. u. o. s.
in hoc regno mo. suma cum sua gloria remsegit, et no obscura
beniuolentissimu in nos animy. singularisq. dilectionis argumenta,
semper exhibuit: Quapp non inuaria splendoris incrementis, Roma
d. v. nulla no tempor. fuimus studiosissim, et in fructu tantu abest,
ut eadem quippiam debaculum, pragatumq. esse uelimus, ut maxima
pro uoluptatis essemus ductus, si qua suis in rebus ornandis cura,
statu. ob
solicitatione
satis tumultuoso uniuersae nobilitatis nomine fuit nobis supplica.
tum, ut Abbatiam de Taberka ciuitam Lubo p. s. b. i. t. o. p. h. e. b. a. n. o. d. e.
Chaba Auctoritate ueris in patronatus conferremus, quorum pre.
cibus ea potissimum gra. annuimus, ne diutius reluctante ipsorum
animos, in Roma h. v. imitariemus, qua nos ecclesia sua p. h. e. s. t. i. b. u. s.
non parum dispendij et perplexitatis affor. potuisset: Iacoco Roma
h. v. rogamus, ut hanc meam collationem equissima mente
accipiat, boniq. consulat. Ac suo iocij si quod forat in p. n. o. m. i. n. e.
nata abbatia se habere arbitratur, non graue credere uellit.
Sic enim ipse nobilis quorum intercessionibus fatigati id anni.
mus, sibi deinde, obsequentiissimosq. reddet, et ecclesia sua ne.
gotia in Tutior ac quietiori statu collocabit: Et si qua forte
Factura ex accessione Roma h. v. contigerit, quam ex satis
exiguam fore expectamus, ad alij, et quidem uberioribus

emendationis compensabit, nullamq. occasionem pretermittimus
nos in eandem quam officiosissimos exhibere: Quam bene ualere
optamus. Datum Romae xv. Maii 1515.

3/a–b–c. kép: II. Ulászló levele Estei Hippolit egri püspökhöz, Pozsony, 1515. máj. 15.
(17. századi másolat) EFKT Kézirattár Y. IV. 55 ff. 102v–103r–v

Az egri Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött formuláskönyvbe bemásolt oklevélnek egy 18. század végi másolatát is ismerjük, amely a munkácsi görögkatolikus püspökség ma Beregszászon (ma: Berehove, Ukrajna) őrzött levéltárában maradt fenn. Az önálló munkácsi görögkatolikus püspökség 1772. évi megalapításával és Bacsinszky András (1732–1809) püspökké való kinevezésével ugyanis a tapolcai apátság javadalmát, így birtokait is, Márai Terézia királynő a munkácsi püspökséghez rendelte. A beregszászi másolathoz a keletkezés körülményeit is lejegyezték: az Isthtvánffy-féle egri formuláskönyvből 1795-ben másolta ki Kováts Mátyás, a magyarhoni történelem professzora.²⁰

4. kép: II. Ulászló levelének 19. századi másolata DAZO MGKE
Fond 151. No 25/22. (Vavrinec Žeňuch felv.)

²⁰ 15ta Maji 1515. Tapolcza Abbatiam Episcopo Agriensis per Uladislaum R. H. collatae intuitu. – Copia Literarum Serenissimi regis Hungariae Uladislai, super collatione Abbatiae de Tapolcza A^o 1515° ad Hipolitum Esthensem de Arragonia, Ep(isco)pum Agr(iensem) datarum; ex Diplomatario regni Hungariae, per Nicolaum Isthvánffy, olim Hungaria Propalatinum, Conscriptarum, transuptarum, opera Mathiae Kováts Hist(oriae) Prag(maticae) R(egio-) H(ungaricae) Professoris 1795. DAZO MGKE Fond 151. No 25/22. A kutatásban Vavrinec Žeňuch nyújtott segítséget, amit ezúton is megköszönök.

Kováts Mátyás (1790–1861) valóban történelem-professzor volt az egi líceumban, de nem 1795-ben, ekkor ugyanis még csak ötéves. 1813-ban avatták teológiai doktorrá, előbb a pesti papneveldeben lett prefektus, majd az érseki líceumban a történelem professzora, de már 1820-ban a pesti egyetemen tanít dogmatikát, 1832-től egi kanonok. Kováts feltehetően az 1810-es években másolta le az érseki könyvtár kéziratából II. Ulászló oklevelét.

Az oklevelet Nemes József (1835–1890) plébános, egyháztörténész is közli a tapolcai apátságról szóló tanulmányában a Magyar Sion c. folyóiratban, Greskovics Ignác (1769–1843) 1806-tól a miskolci katolikus plébánia papja, egi kanonok és kompolti apát jegyzeteit felhasználva. Nemes (és Greskovics) Istvánffy Miklóstra hivatkoznak az oklevelet illetően, igaz, Nemes József közleménye az egi stylonariumot nem említi, pedig minden bizonnyal onnan másolták ki a két változatban is bejegyzett szöveget.²¹

II. Ulászló levele egyfajta mentegetőzés, tekintve, hogy elődje, azaz Hunyadi Mátyás rokonától, Estei és Aragóniai(!) Hippolit bíborostól, aki kora ifjúságától sok dicsőséget szerzett Magyarországon, az országgyűlésen megjelent nemesek nyomására vette el a tapolcai javadalmat, és utalta ki Péter csabai plébánosnak (vagyis végül nem Horváth Gergely fivérének!). A király, aki egyébként mind a bíborosi kollégium, amelynek Estei Hippolit is tagja, mind a Szentszék iránt elkötelezett, kéri Hippolit püspököt, hogy ne nehezteljen döntése miatt, és ígéri, hogy az apátsági jövedelem elvesztéséből eredő veszteségét megtéríti. Péter adminisztrátor apátot be is iktatták javadalmába, azaz a tapolcai bencés apátsághoz tartozó birtokok (az apátság helyszínül is szolgáló Tapolca, a Tisza-menti Valk és a Tapolcához közeli Nolaj falvak) birtokába, de ahogyan az adománylevelet, úgy az iktatási dokumentumot sem ismerjük.

Péter csabai plébánost, 1515 tavaszától tapolcai apátot Sörös Pongrác bencés monográfiája Keresztúri Péterrel azonosította.²² Keresztúri (Sajókeresztúri?) Péter már korábban is feltűnik az egi egyházmegyében, ráadásul magas méltóságban, ugyanis *artium et decretorum magister* egyetemi végzettséggel egi kanonok és Estei Hippolit egi vikáriusa volt 1512-ben.²³

A Ferrarában tartózkodó Estei Hippolitot érzékenyen érintette a tapolcai javadalom elvesztése, a következőkben mindent megtett, hogy visszaszerezze. 1517 és 1520 februárja között többször töltött hosszabb időt Magyarországon, főként azért, hogy magyarországi javadalmait megtarthassa.²⁴ Apátsága ügyét diplomáciai vonalon is igyekezett elősegíteni.²⁵ Míg javadalmától II. Ulászló fosztotta meg, igaz, nem önként, hanem a nemesi rend nyomására, visszaszerzését már II. Lajos magyar királynál (1516. március 13–1529. augusztus 29.) igyekezett elérni. Tomaso Manfredo mantovai nemes, az éppen Egerben tartózkodó Estei Hippolit kíséretének tagja 1518. június 15-én már azt írhatja Mantovába Isabella d'Este mantovai örgrófnének, Hippolit nővérének, hogy a püspök visszakapta a tapolcai apátságot.²⁶

²¹ [j]elen értekezésemet boldog emlékü Greskovics Ignác néhai miskolczi lelkész és később egi főmegyei kanonok s apát jegyzeteiből állítom össze. A nagytudományú férfiú — amint roppant szorgalom-, fáradtság-, s hűséggel írott naplója eléggé bizonyítja — a magyar egyházak különösen pedig- a gondjára bizott egyháznak buzgó buvárlója volt. [...] a tapolczai apátságot] hírneves történészünk, Istvánffy szerint már a mohácsi gyászos ütközet előtt II-ik Ulászló király 1515-ben azt Hypolit egi bibornokpüspöktől visszakövetelvén, némely nemesek folytonos sürgetésére s kérelmére, a csabai plébánosnak, következőleg világi papnak adományozta. NEMES 1863. 593–594.; 597–198.

²² SÖRÖS 2012. 380.

²³ Keresztúri Péter (*Petrus de Kerezthur*) egi vikárius, egyházi bíró oklevele, Eger, 1512. dec. 2. MNL OL DL 22348

²⁴ KRISTÓF 2015. 185.

²⁵ SÖRÖS 2012. 103.

²⁶ ÓVÁRY 1890. 1102. sz. (255.)

A magyar nemesség azonban, amely ragaszkodott ahhoz az 1518-ban hozott bácsi végzéshez (1518. XV. tc.),²⁷ mely szerint egyházi személy egyszerre ne élvezhessen több javadalmat, az 1518. évi bácsi országgyűlésen törvénybe foglaltatta, hogy a tapolcai apátságot vegyék vissza az egri püspöktől, és adják vissza Péternek, korábbi tulajdonosának. Ez az artikulus az 1519. évi törvénykönyvbe is bekerült.²⁸ A törvény szövegét Stephanus Katona is közölte: „a tapolcai apátságot... annak a Péternek utalják vissza, akinek korábban a kezénél volt”.²⁹

Így kerülhetett (vissza) 1519-ben a javadalom Péter apáthoz (Keresztúri Péter egykori egri vikáriushoz). Az 1519:23 tc. szerint Hippolit bíboros törvénytelenül foglalta el korábbi javadalmát, ráadásul a pápánál kívánta az apátságra való jogát érvényesíteni, pedig az ország törvényei szerint az apátságra való kinevezés joga a királyi felséget illeti.

Estei Hippolit, miután az országgyűlési végzés értelmében másodszorra is elveszítette tapolcai javadalmát, még II. Lajos nagybátyja, I. Zsigmond lengyel király által is próbálta rávenni a királyt döntésének visszavonására. Feltehetően krakkói tartózkodását használta fel, hogy a lengyel királynál támogatást szerezzen, 367 lovas kíséretében ugyanis részt vett I. Öreg Zsigmond lengyel király és Bona Sforza 1518. április 18-án Krakkóban tartott esküvőjén.³⁰ II. Lajos Zsigmond királyhoz 1519. február 19-én kelt levelében azonban azt írja nagybátyjának, hogy bár Hippolit az esztergomi érsekség javadalmának elvesztése miatt egyfajta kompenzációként kapta meg a tapolcai apátságot, annak visszaadása nem lehetséges, a bácsi országgyűlés végzései ugyanis nem engedik meg, ezek értelmében ugyanis senki sem élvezhet többet, mint egyetlen egyházi javadalom, s a törvényekre ő maga királyként megesküdött.³¹

²⁷ 1518. ARTICULUS 15. [...] *Et majestas sua regia, de caetero cuncta beneficia ecclesiastica ab illis, qui ultra unum habent, pariter auferat: ut plures deo gratioso servire; plures etiam gentes pro defensione regni conservari possint.* [II. Lajos 1518. évi bácsi decretumából, 18. CZIKKELY. Az egyházakra vonatkozó kegyúri jogok visszavonása. – És ő királyi felsége ezután, azoktól, kiknek egynél több egyházi javadalmuk van, ezeket szintén vegye el, és adományozza a közönséges decretum értelmében, hogy a kegyelmes Istennek többen szolgálhassanak és hogy több hadicsapatot lehessen föntartani.] CJH 1899. 762–761.

²⁸ 1518. ARTICULUS 26. *Item quod abbatia Thapolcza, quae nuper per reverendissimum dominum cardinalem Agriensem contra regni legem occupata est, Petro, prie cuius manibus erat, de facto et immediate remittatur. Nam et alioquin dominus ipse cardinalis, contra formam dicti generalis decreti plura beneficia tenere non potest.* [II. Lajos 1518. évi bácsi decretumából, 26. CZIKKELY. Továbbá, hogy a tapolczai apátságot, melyet a főtisztelendő egri bibornok ur, az ország törvénye ellenére a minapában elfoglalt, Péternek, akinek kezén volt, tényleg és közvetlenül vissza kell adni. Mert a bibornok ur, több javadalmat az említett közönséges decretum rendelkezése ellenére különben sem birtokolhat.] [...] 1519. Articulus 23. *Occupata per episcopum Agriensem abbatia de Tapolcha remittatur. Item: quod abbatia de Tapolcha, quae nuper per reverendissimum dominum cardinalem Agriensem contra regni legem occupata est. de facto et immediate remittatur, et si quid juris dominus ipse cardinalis in illa se habere praetendit, id postea coram regia majestate juxta regni sui consuetudinem et non in Urbe prosequi teneatur.* [II. Lajos 1519. évi bácsi decretumából, 23. CZIKKELY A tapolczai apátság, melyet az egri püspök elfoglalt, visszaadandó. – Továbbá, hogy a tapolczai apátságot, a melyet a főtisztelendő egri bibornok ur minapában az ország törvénye ellenére elfoglalt, valósággal és közvetlenül vissza kell adni, és ha a bibornok ur okul veti, hogy arra nézve valami joga van, ezt aztán saját országának szokása szerint a királyi felség előtt és nem Rómában tartozik keresni.] CJH 1899. 764–765.; 782–783.

²⁹ 1518. Art. XXVI. *Abbatia Thapolcza, quae nuper per RR. D. cardinalem Agriensem contra regni legem occupata est, Petro, prae cuius manibus erat, de facto et immediate remittatur.* KATONA 1793. 117.

³⁰ Acta Tomiciana IV. 309.

³¹ *Ludovicus, Rex Vngariae et Bohemiae, Sigismondo, Regi poloniae – Cod. G. R. – Serme. princeps, patre noster charissime. Literas Mti. vestre in favorem Rmi. ac Illmi. Hippoliti, cardinalis agriensis, ad nos datas accepimus, quibus Mtas. vra. affatim declarans, quanti faciat preclaras animi dotes et eximias virtutes ipsius domini cardinalis quantoque amore et benivolentia eundem cum propter hujusmodi virtutes suas, tum propter illam affinitatem, que Mti. vestre cum illo jam non vulgaris intercedit, nos hortatur et rogat, ut ipsum dominum cardinalem in abbatia sua Tapolcza, qua hucusque possedit, constitutionibus Bacciensibus in contrarium editis non obstantibus, conservare vellemus et privari eundem non pateremur, hoc inaxime considerato, quam magnum in permutatione archiepiscopatus strigoniensis dispendium suscepit et abbatia ipsa in aliqualem recompensam hujusmodi dispendii eidem dno. cardinali concessa fuerit quodque collationem predicti archiepiscopatus ad jus paterne Mti. et consequenter nostrum de manu pontificis reducendum curavit. Serme. rex. Nihil profecto est nobis gratius, quam Mti. vre. omnibus in rebus semper gratificari, verum hec res non parvam in se difficultatem habere videtur, maxime quod generali regnicolarum nostrorum decreto sanctum est: ut connexa sacerdotia dissolvantur et nemo preter unum tenere possit, et ad hujus constitutionis observationem juramento sese ipsi regnicole nostri obstrinxerunt. [...] presens esse putavimus, si dilate responsionis nostre causa literis solummodo nostris Mti. MDXIX. vre. significaretur. Quam*

Egyelőre nem ismeretesek olyan források, amelyekből kiderülne, 1518-ban Estei Hippolit milyen eszközökkel szerezte vissza Péter apáttól, igaz, csak ideiglenesen, de mindenképpen a Magyar Királyság törvényeivel szembemenvén, a tapolcai apátságot. Egri püspökként több módja is lehetett erre, a király azonban nem engedte, hogy újból élvezze az elnéptelenedő bencés kolostorhoz tartozó jószágokból származó jövedelmeket. Így (I.) Estei Hippolit bíboros, egri püspök kénytelen volt meghajolni az uralkodói akarat előtt, és így 1519-ben, Szent Orbán napján (május 25.) a tapolcai apátságban már ismét Péter apát az úr, ekkor ugyanis manumittáló oklevelet állít ki Máthé Benedek nemtelen görömbölyi lakos és felesége, a nemes Dorottya úrnő görömbölyi házára és tapolcai szőleire.³²

5. kép: Ismeretlen művész (NICCOLÒ FIORENTINO?): Estei Hippolit (Hippolytus Estensis). Bronz medál, átmérő: 4.59 cm, súly: 56.49 gr. The National Gallery of Art Itsz. 1957.14.886 (Samuel H. Kress Collection) (Forrás: www.nga.gov/collection/art-object-page.44856.html – public domain)

Deus opt. max. incolumem et felicem quam diutissime conservet. Datum Bude fer. IV. prox. post festum beati Valentini Martiris. [1519. febr. 19.] Acta Tomicana V. XXI. sz. (20.)

³² Péter apát oklevelének átírása: I. Lipót, Bécs, 1696. márc. 15. KK 22.171/a sz. (MNL OL A 22. köt. 328–340.); Átírás: I. Lipót, Bécs, 1701. febr. 3. KK 25.152/g sz. (MNL OL A 25. köt. 406–417.) Máthé Benedek görömbölyi adományáról bővebben: GYULAI 2021–2022.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

ASMo = Archivio di Stato di Modena [Modenai Állami Levéltár, Olaszország]

Ambasciatori = (Archivio Segreto Estense – Carteggio ambasciatori) Az Esték titkos levéltára –
Diplomáciai jelentések és követutasítások

CPE = (Archivio Segreto Estense – Carteggio con Principi Esteri) Az Este fejedelmek levelezése

DAZO = ДАЗО – Державний архів Закарпатської області [Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Fióklevéltára, Beregszász/Berehovo, Ukrajna]

MGKE = Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye/Püspökség iratai (Правління Мукачівської греко-католицької єпархії)

EFKT= Főegyházmegyei Könyvtár, Eger

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

DL = Diplomatikai gyűjtemény (Mohács előtti gyűjtemény)

<http://vestigia.hu> = Az OTKA 81430 sz. kutatási program által Milánó és Modena négy levéltárának és könyvtárának 1300 és 1550 között keletkezett magyar vonatkozású anyagában feltárt adatok weboldala (megtekintés: 2023. márc. 15.) .

BIBLIOGRÁFIA

Acta Tomiciana IV.

Acta Tomiciana; Tomus Quartus. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi, Regis Polonie et Magni Ducis Lithuanie per Stanislaum Gorski, 1518–1528. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1855

Acta Tomiciana V.

Acta Tomiciana Tomus Quintus. Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi, Regis Polonie et Magni Ducis Lithuanie per Stanislaum Gorski, 1519–1521. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1855

C. TÓTH 2015

C. TÓTH Norbert: Az 1514. márciusi országgyűlés – Politikatörténeti események Magyarországon a parasztháború kitöréséig. In: *Keresztesekből lázadók (Magyar történelmi emlékek: Értekezések)*. Budapest: MTA BTK TTI, 2015. 31–79.

CJH 1899

Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. Szerk.: MÁRKUS Dezső. Budapest: Franklin-társulat, 1899

FAZEKAS 2018

FAZEKAS István: Egy 16. század közepi kancelláriai formuláriumos könyv tanulságai. In: *Universitas – Historia. Tanulmányok a 70 éves Szógi László tiszteletére.* Szerk. DRASKÓCZY István–VARGA Júlia–ZSIDI Vilmos. Budapest: Magyar Levéltárosok Egyesülete, 2018. 551–566.

FRAKNÓI 1899

FRAKNÓI Vilmos: *Oklevéltár a magyar királyi kegyuri jog történetéhez.* Budapest: MTA–Athenaeum, 1899

GYULAI 2018

GYULAI Éva: I. Mátyás magyar király címerújító oklevele miskolci Kovács István, a királyi gyalogosok rótamestere, illetve általa fiai, Gergely és István, nemkülönben édestestvére, Miklós pap és az összes fiági utódaik részére. In: AVAR Anton (szerk.): *A Hunyadiak címereslevelei 1447–1489*. Budapest: MNL OL, 2018. 177–179.

GYULAI 2021–2022

GYULAI Éva: Jobbágytelekből nemesi birtok – Máthé Benedek 1519. évi görömbölyi adománya (MNL OL DL 65649). A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 60–61. (2021–2022) Megjelenés alatt

GYULAI 2022

GYULAI Éva: Szerzet és birtok – A tapolcai (Borsod m.) bencés apátság birtokosai és adózói a középkorban. In: *Régióink története III. A közigazgatás történeti változásai Észak(kelet)-Magyarországon a modern korban*. Szerk.: GÁL Máté–GYEBNÁR Kristóf–STEFÁN Antal Krisztián. Eger: Líceum Kiadó, 2022. 157–172.

KATONA 1793

KATONA, Stephanus: *Historia regvm stirpis mixtae, Tom. XII. Ord. XIX. 1516–1526*. Buda: Regia Universitas, 1793

KRISTÓF 2015

KRISTÓF Ilona: Egy nádorválasztás margójára. Estei Hippolit 1517–20 közötti politikai szereplésének kérdései. *Acta Academiae Agriensis, Sectio Historiae* XLIII. (2015) 175–185.

MAREK 2013

MAREK, Miloš: Die Kroaten in der Slowakei im Spätmittelalter (15. Jh. - Anfang des 16. Jhs.). In: *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780)*. Eds. Veronika KUCHARSKÁ et al. Bratislava–Zagreb: Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave–Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013. 330–338.

MAREK 2013

MAREK, Miloš: Die Kroaten in der Slowakei im Spätmittelalter (15. Jh. - Anfang des 16. Jhs.). In: *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780)*. Bratislava–Zagreb: Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave–Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013. 330–338.

NEMES 1863

NEMES József: A sz. Péter és Pál apostolokról nevezett tapolczai apátság története. *Magyar Sion* 1. (1863) 593–605.

ÓVÁRY 1890

ÓVÁRY Lipót: *A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai 1. füz. A Mohácsi vész előtti okiratok kivonatai*. Budapest: MTA, 1890

SÖRÖS 2012

SÖRÖS Pongrác. *Az elenyészett bencés apátságok. Pannonhalmi Szent Benedek-rend története, 12/b*. Budapest: Stephaneum, 1912

SZENDREI 1890

SZENDREI János: *Miskolcz város története és egyetemes helyiratai III. Oklevéltár Miskolcz város történetéhez 1225–1848*. Miskolc: A város közönsége, 1890